

Süli Attila

A Bihar megyei nemzetőrség szerepe Erdély szabadságharcában (1848–49)

Bevezetés

A nemzetőrség az 1848. évi polgári átalakulás alapvető és egyik legjelentősebb vívmánya volt Magyarországon. A szervezet mintájául a nagy francia forradalom nemzetőrsége szolgált a liberális magyar nemesség számára. A magyarországi polgári átalakulás folyamán a pozsonyi reformországgyűlés határozatilag mondta ki a szervezet szükségességét, így nem véletlen, hogy a március 15-én elfogadott 12 pont közé is bekerült a nemzetőrség felállításának követelése.

A március közepétől, elsősorban a magyarországi városokban jelentkező spontán szerveződések után a nemzetőrség végleges formáját az április 11-én szentesített áprilisi törvények XXII. törvénycikke határozta meg. Ez a jogszabály szolgálatra kötelezett minden olyan 18–50 év közötti férfit, aki a meghatározott vagyoni cenzusnak megfelelt, illetve az értelmiségeket (orvos, ügyvéd, mérnök stb.).¹ A nemzetőrség tehát a belbiztonságot garantáló fegyveres erő lett, amely kizárólag a magyar kormány hatáskörébe tartozott.²

Bihar megye az 1848. május 4-én Várad-Olasziban tartott bizottmányi gyűlésen tárgyalta a nemzetőrség felállítására vonatkozó miniszterelnöki rendeletet. A szolgálatra kötelezettek összeírására az öt járásban (várad, sárréti, érmelléki, szalontai, belényesi), járásonként két-két bizottmányt küldtek ki. Minden járás egy nemzetőri zászlóaljat képezett, emellett alakult lovas nemzetőrség is a törvényhatóságban. A bihari nemzetőrök rövidesen bekapcsolódtak a délvidéki kisháborúba, majd 1848 őszétől az erdélyi harcokba.³

Bihari nemzetőrök az erdélyi hadszíntéren

Az erdélyi hadszíntér helyzete 1848 októberében

1848 őszére Erdély a polgárháborúba, illetve a nyílt háborúba sodródott. Ennek előzményeként szeptembertől az Erdély és Magyarország unióját elutasító, az erdélyi románság irányító szerveként működő Román Nemzeti Komité fő feladatákként a nép felfegyverzését jelölte meg. Azt is követelték, hogy a nemzetőrségük az erdélyi főhadparancsnokság alá tartozzon.

A harmadik balázsfalvi román nemzeti gyűlés berekesztése után (szeptember 25.), a hazatérő küldöttek megkezdték a nép felfegyverzését. Erdélyt prefekturákra osztották. (Egy prefektura alá általában 30 helység tartozott.) Ezek vezetői a prefektek és az alprefektek voltak. A prefekturákat tribusokra tagolták. Ennek élén a tribun és az altribun állt.

¹ 1847/8-ik évi országgyűlési törvénycikkek. 68–71.

² A magyarországi nemzetőrségeket közvetlenül a Batthyány Lajos gróf, miniszterelnök irányítása alatt működő Országos Nemzetőrségi Haditanács felügyelte.

³ Hegyesi 1885. 10–11.; Urbán 1973. 31.

A tribun katonai és politikai feladatokat egyaránt ellátott. A falusi csapat vezetésére centuriót választottak. Mindenhol megtörtént a lőfegyverek számbavétele, beszerzése és a lándzsák készítése. Falvanként egy-egy lovas decuriát is felállítottak. Egy lovas lándzsával és két pisztollyal rendelkezett. A csapat az esküt a templom előtt tette le, a császárra és a balázsfalvi pontokra.

Október 18-án Anton Puchner báró, altábornagy, erdélyi főhadparancsnok kiáltványban jelentette be, hogy saját kezébe veszi az országrész kormányzását, a nemzetőrséget saját hatásköre alá rendeli, a honvédtoborzást leállítja, a rendelet megszegőit haditörvényszék elé állítja. A főhadparancsnok, a magyar helységek nemzetőrségeinek lefegyverzésében igénybe vette a román bizottságok segítségét, akik sok helyen módszeresen legyilkolták és kifosztották a magyar lakosságot. Ezzel a szakítás a magyar kormányservek és a császári katonai vezetés között teljessé vált.

Ha a magyar és az osztrák fél erőviszonyait összehasonlítjuk, akkor meg kell állapítanunk, hogy a mérleg egyértelműen a császári oldal javára billen. Puchner hadereje – az októberben Bukovinából érkező erősítésekkel együtt – 13 gyalogzászlóalj, 16 lovasszázadot 3 hatfontos és egy háromfontos üteget számlált. E haderő nagyjából Nagyszeben, kisebb részt Naszód környékén volt összevonva. Ezt támogatta még a nagyszámú román és szász népfelkelés.

Ezzel szemben a magyar reguláris erők szét voltak szórva a törvényhatóságokban. Kolozsváron egy honvédszászlóalj és három század huszár, illetve október végétől egy három- és egy hatfontos üteg állomásozott. A székely tábor kötelékében harcolt két határőrszászlóalj, egy honvédszászlóalj és három huszárszázad. Erdély magyar nemzetőrségei és népfelkelései komoly erőt nem képviseltek. Ráadásul a magyar alakulatok felszereltsége és kiképzettsége messze alatta maradt a császári csapatokénak. Egyet kell értenünk Gyálókay Jenővel, aki szerint Erdély csak azért tudott november közepéig magyar fennhatóság alatt is maradni, mert Puchner az erőviszonyokat tévesen ítélte meg, a rendelkezésére álló erőkkel akár egy hét alatt legyűrhetette volna a magyar ellenállást.

A fentiek alapján Erdély megtartása Magyarország részéről is áldozatot kívánt, így szükségessé vált az anyaországi alakulatok vezénylése erre a hadszínterre is. Természetesen a lehetőségek korlátozottak voltak. A magyar főerők az osztrák határ mentén sorakoztak fel. A Délvidék már május óta hadszíntér volt, ugyanakkor az erődök helyőrségeinek egy része is szembefordult a magyar kormányzattal. Emellett a szlovák nemzeti mozgalom is aktivizálta magát a Felvidéken. Tekintettel arra, hogy a háború megnyerése szempontjából a főhadszíntér volt az elsődleges, a magyar kormány csak másodvonalas, első-sorban nemzetőri alakulatokat tudott a szorongatott országrészbe vezényelni.⁴

A Bihar megyei nemzetőrség harcai Erdélyben 1848 október-novemberben

1848. október végére a magyar erőknek sikerült úrrá lenniük a partiumi és máramarosi román felkelésen, így a felszabaduló erők egy részét Erdélybe irányíthatták.

Ezt az is indokolta, hogy november elején császári hadoszlopok közeledtek Kolozsvár irányába. Az úgynevezett „északi hadcsoport”, amelynek parancsnoka August Wardener

⁴ Süli 2011. 64–69.

báró vezérőrnagy volt, 3800 sorgyalogossal, 180 lovassal és 5 hatfontos és két háromfontos löveggel rendelkezett. A dandár november 9-én szállta meg Dést. Emellett Balázsfalva felől román felkelők tömegei nyomultak Észak-Erdély felé. A népfelkelő tábornok Losy von Losenau alezredes vezetésével három gyalogos és egy lovas századból, illetve három háromfontos lövegből álló különítmény támogatta.⁵

Így Kolozsvárra november elején anyaországi nemzetőri erősítések érkeztek. Először a bihari nemzetőrszázalój vonult Bánffyhunyadra, amelynek parancsnoka, Haller Sándor őrnagy november 9-én tájékoztatta Vay Miklós báró, erdélyi teljhatalmú királyi biztost a kalotaszegi harcokról. A 400 fős bihari nemzetőr zászlóalj parancsnoka, aki november 8-án jött át ide Feketetőről, a tisztjeik által elhagyott városi nemzetőrséget a legnagyobb rendetlenségben találta. Haller őrnagy a helyi erővel egyesülve ellentámadást indított, amely során két felégetett magyarlakta falut visszafoglaltak (Kalotaszentkirály, Zentelke). A havasokba visszahúzódó és onnan rajtaütéseket szervező román népfelkelőkkel szemben három lázadó román falut felégető Haller tehetetlen volt, így meggyéjétől további erősítéseket kért.⁶ A kalotaszegi harcokban 36 román ajkú nemzetőr kitüntette magát, akiket Cserey Ignác alezredes, a nagyváradi székhelyű 8. hadmegye parancsnoka jutalomra terjesztett fel. A térségben zajló harcok eredményességét jelzi, hogy a román települések sorra keresték fel fehér zászlóval Haller őrnagyot, aki Kraszna megyéből is kapott 300 fős nemzetőri segítséget. Az utóbbiak vadászpuskával voltak felfegyverezve, tölténnyel azonban nem rendelkeztek, így Haller Vaytól kért segítséget.⁷

Kolozsvár feladása után (november 16.) az erdélyi haderő a Partiumba szorult vissza. A bihari nemzetőrség a helységekbe századonként, illetve a lovasok szakaszonként voltak elhelyezve.

Tóth Ágoston⁸ őrnagy 1848. november 22-én kelt kimutatása szerint⁹ az alárendeltségébe tartozó bihari nemzetőrök elhelyezése az alábbi volt:

Helység	Alakulat
Szilágysomlyó	31. honvédszázalój mint reserva, ¹⁰ 2 darab 3 fontos ágyú, 2 szakasz bihari lovas nemzetőr , 1 század helybéli gyalog nemzetőr
Kraszna	egy század krasznai nemzetőr, bihari mi-hályfalvi század
Horváthi	egy század bihari nemzetőr , egy század horváthi nemzetőr, egy szakasz bihari lovas nemzetőr
Bogdánháza	egy század bihari nemzetőr

⁵ A császári hadoszlopokat több ezer román felkelő támogatta. Heydte 1863. 164–167.

⁶ A segítség küldését október végén határozta el Bihar megye. Vay Miklós levele Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1848. okt. 24. MNL OL H 106. 358/1848.; Bálint Elek közép-szolnoki alispán jelentése. Zilah, 1848. nov. 9. MNL OL H 92 8030/nő.; . Haller Sándor őrnagy levele az Országos honvédelmi Bizottmányhoz. Bánffyhunyad, 1848. nov. 9. MNL OL H 2. 2864/1848.; Haller Sándorra: Bona 2000. 371.

⁷ Cserey Ignác alezredes levele Vay Miklóshoz. Bánffyhunyad, 1848. nov. 16. MNL OL H 113. 2249/1848.; Haller Sándor őrnagy levele Vay Miklóshoz. Bánffyhunyad, 1848. nov. 11. MNL OL H 113. 2118/1848.

⁸ Tóth Ágoston (1812–1889) honvéd őrnagy, később ezredes.

⁹ MNL OL H 2. KPA. 431.

¹⁰ Tartalék.

Helység	Alakulat
Csizér	egy század bihari nemzetőr, egy szakasz lovas
Bagos ¹¹	egy század bihari nemzetőr
Inó	egy század bihari nemzetőr
Zilah	helybeli 4 század nemzetőr, belsőfélbeli ¹² 4 század Közép-Szolnok megyei nemzetőr, külsőfélbeli ¹³ 2 század Közép-Szolnok megyei nemzetőr,
Bréd ¹⁴	egy század külsőfélbeli nemzetőr, 12 zilahi lovas
Vártelek	két század külsőfélbeli nemzetőr
Rétse ¹⁵	egy század bihari nemzetőr, 10 zilahi lovas
Hadad	4 század külsőfélbeli nemzetőr a bükkaljai román falvak féken tartására

Czetz János őrnagy,¹⁶ az erdélyi hadsereg ideiglenes parancsnokának november 30-án kelt kimutatása alapján¹⁷ elhelyezésük az alábbi volt:

Helység	Alakulat
Csucsá	11. honvédszászlóalj 4 százada, 2 szakasz székely huszár, ¹⁸ 4 ágyú
Nagysebes	1 század bihari nemzetőr , 1 szakasz székely huszár
Kissebes	2 század 11. honvédszászlóaljból, 1 szakasz székely huszár, 2 ágyú
Feketető	2 század nagyváradi honvéd, ¹⁹ 2 század bihari nemzetőr, 3 szakasz székely huszár
Zsibó	31. honvédszászlóalj, 4 század nemzetőr, 2 század gyalogos, 1 század lovas debreceni nemzetőr , 3 század Közép-Szolnok megyei nemzetőr, 5 ágyú
Zilah	4 század helybeli, 4 század külsőfélbeli nemzetőr, 2 század a 15. (Mátyás) huszárezredből, 2 ágyú
Kraszna	2 század gyalogos bihari honvéd, 1 század lovas bihari nemzetőr , krasznai nemzetőr, 2 ágyú

¹¹ Szilágybagos.

¹² Közép-Szolnok megye belső területei.

¹³ Közép-Szolnok megye külső területei.

¹⁴ Beréd.

¹⁵ Récsé.

¹⁶ Czetz János (1822–1910) honvéd őrnagy, később vezérőrnagy.

¹⁷ Czetz János őrnagy kimutatása. Kraszna, 1848. nov. 30. MNL OL H 2. 4411/1848.

¹⁸ A 11. (Székely) huszárezredből.

¹⁹ A 27. honvédszászlóaljból.

Helység	Alakulat
Nagybánya	Károlyi Ede ²⁰ serege, szatmári lovas csapat, nagy- és felsőbányai nemzetőrök, szatmárnémeti nemzetőr sereg, Szatmár megyéből 1000 ember, 6 ágyú Károlyi Edével, 8 ágyú ²¹ Katona Miklóstól ²² ,
Sülelmed	1000 szatmári nemzetőr, Dobra, Erdőd, bélteki ²³ honvéd század, székely nemzetőrök, sváb lovasok
Szilágyosmyló	1 század a 15. (Mátyás) huszárezredből, 2 század helyi nemzetőr
Kraszna	2 század bihari nemzetőr , helybeli nemzetőrök, bihari lovasok , 4 ágyú
Beréd	1 század nemzetőr, 16 lovas
Vártelek	2 század nemzetőr,
Récse	Szabolcs megyei nemzetőrök, 16 lovas
Varsolc	bihari nemzetőrök
Perecsen ²⁴ és Keczel	bihari lovas nemzetőrök
Seredeni és Horváthi	1 század bihari nemzetőr
Bogdánháza	1 század bihari nemzetőr , 1 szakasz lovas
Inó	1 század bihari nemzetőr
Bagos	1 század bihari nemzetőr
Nagyfalu ²⁵ és Zovány ²⁶	1 század bihari nemzetőr

A fenti táblázatokból láthatjuk, hogy a Bihar megyei nemzetőrök nagyon fontos szerepet játszottak az erdélyi határvonal és a szabadságharc hátszágának biztosításában.

1848. december 1-től az erdélyi haderő parancsnokává Józef Bem²⁷ vezérőrnagyot nevezte ki az Országos Honvédelmi Bizottmány. Bem újraszervezte az erdélyi haderőt, melyet jelentős mértékben megerősítették anyaországi alakulatokkal.

Bem december 9-én érkezett Csucsára, és erősítésképpen többek között 2 század gyalogos (600 fő) és egy század lovas (120 fő) debreceni nemzetőrt kapott.²⁸

A magyar ellentámadás december 18-án indult meg, Bem december 25-én elfoglalta Kolozsvárt.

A mozgalmas napokra a szemtanú Csernátóni Vajda Sámuel²⁹ így emlékezett: „22. December Kápolnához közel értek, ott messziről ezek tüzet látva képzelték, hogy a magyar tábor ott van, de ezen tűz a magyar sereg háta megett, jó messzi volt. A magyarok pedig egy háromszög alakú sáncba voltak elrejtve. A császári katonák, mint csak a tűznél képzelve a magyarokat, oda siettek, s

²⁰ Károlyi Ede gróf (1821–1879) honvéd őrnagy, a Borsod megyében alakuló tartaléksereg parancsnoka.

²¹ Czetz széljegyzetben megjegyezte: „Ha meg van...”

²² Katona Miklós (1813–1886) honvéd őrnagy, majd alezredes.

²³ Krasznbéltek.

²⁴ Szilágypercsen.

²⁵ Szilágynagyfalu.

²⁶ Szilágyzovány.

²⁷ Józef Bem (1794–1850) honvéd vezérőrnagy, majd altábornagy.

²⁸ A kimutatás alapja: Ludwig Hauk kézírata: Ludwig Hauck: Ludwig Hauck, Memoiren über Bems Feldzug in Siebenbürgen und im Banate, ohne Datum (vor 1850), und ohne Seitenangaben. ÖStA KA NL 86 (B) Nr. 102. (Hermann Róbert szíves közlése).

²⁹ Csernátóni Vajda Sámuel (1881–1889) honvéd hadnagy.

midőn csaknem a háromszöghöz értek, kezdenek a magyarok keményen tüzelni, ágyúzni, s heves csata után a császári katonaság visszavonul, egynehány halottat és több sebesültet számlálva. A császári katonaság a dési két híd közé vonódott, s plenke³⁰ láncha. A magyarok pedig előrenyomulva másnap délbe 12 órakor Alórnél ütöttek tábor, honnan délután 1 órakor keményen kezdték Dés felé ágyúzni. Az ágyúzás folyt szüntelenül fél kettőig, ekkor a zászok irtózatosan szaladtak Szamosújvár felé, utánuk a gránzjügerek³¹, ezek után a svalizséreke³² és végül a Károly Ferdinándok³³. A Csür(?)-hegy felé felállított plenke, mely állott a grenicer oláhokból és zász nemzetőrökből, a hegyeken vonultak Désakna felé. Három órakor bejött Désre a magyar tábor. A bihari nemzetőrök kezdték legelőbb az úzéshez és a Szamosújvár felé menő város végen elfogtak 10-et, kik közül egyik oláh grenicer³⁴, a többi pedig szélbeli galíciai jäger³⁵ volt. A császári sereg úzetett folytonoson, a magyar sereg még meg sem állva Désen, vonult keresztül a városon. Állott a sereg Vilhelm³⁶ és Kossuth huszárok³⁷, debreceni nemzetőrökből, volt 9 ágyújuk, önkénytesekből és Alexander³⁸ gyalog katonákból.³⁹

A csucsai harcokban részt vevő magyar csapatok Riczkó Ignác ezredes parancsnoksága alatt érkeztek Kolozsvárra. Közéjük tartozott 3000 bihari gyalogos nemzetőr is, ezek egy része megszállta Csucsát, Bánffyhunyadiot és Gyalut.⁴⁰

1849. január elején Bem Bukovinába üzte Karl Urban alezredes erőit, majd január 13-án bevonult Marosvásárhelyre, helyreállítva ezzel a közlekedést a Székelyfölddel.

Ebben az időszakban Csucsá és Kolozsvár közötti közlekedési útvonal biztosításával Beöthy Ödön erdélyi, teljhatalmú országos biztos és Bihar megyei főispán a Dobozy István⁴¹ nemzetőr őrnagy vezette bihari nemzetőr zászlóaljat bízta meg.⁴² Dobozy 1849. január 5-én két század gyalogos és 40 lovas bihari nemzetőrrel szállt ki Bükén és Bocs falvakba, amelynek román lakossága a fegyvereit és a rablott javakat elrejtette. Dobozy szigorú motozást tartott, így az 1848 novemberében feldúlt kalotaszentkirályi és zentelkei magyar lakosok eltulajdonított értékei és a román lakosok fegyverei kerültek elő.⁴³

Beöthy az 1849. január 2-án kelt, az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz írt hivatalos jelentésében erősen kritizálta Bemnek a hadsereg ellátására vonatkozó rendeletét. Szerinte a kiszabott kvóta nagyvonalú, ugyanakkor igazságtalan a Csucsától Tordáig szolgálatot ellátó bihari nemzetőrökkel szemben, mivel az utóbbiak a rendelet áldásaiban nem részesültek.⁴⁴ Emellett az őrszolgálatra rendelt bihari nemzetőrök már január közepétől panaszkodtak Ugron István Torda megyei és aranyosszéki kormánybiztosnál a lókupak és lópor hiányára.⁴⁵

³⁰ Csatárlánc.

³¹ Bukovinai kordonzászlóalj.

³² 3. (Ferdinánd Miksa) könnyűlovas ezred.

³³ 51. (Károly Ferdinánd) sorgyalogezred.

³⁴ Határőr.

³⁵ Pontosabban bukovinai határvadász.

³⁶ 10. (Vilmos) huszárezred.

³⁷ 15. (Mátyás) huszárezred.

³⁸ 2. (Sándor) sorgyalogezred.

³⁹ Csernáttoni 2012. 105.

⁴⁰ Tóth Ágoston naplója. MTA Kt. Történelem. Ívrét 300. 2. 3. (Hermann Róbert szíves közlése).

⁴¹ Dobozy István (1800–1875) nemzetőr őrnagy, majd alezredes, Marossszék és Marosvásárhely kormánybiztosa.

⁴² Dobozy István levele Beöthy Ödönhöz. Kolozsvár, 1849. jan. 1. MTA Kt. Csány-lt. 3545/1849.

⁴³ Egyed 2010. 305–307.

⁴⁴ Beöthy jelentései Kossuth Lajoshoz: MNL OL H 2. 224/1849. és 225/1849. Kolozsvár, 1849. jan. 2.

⁴⁵ Ugron István levele Beöthy Ödönhöz. Torda, 1849. jan. 17. MTA Kt. Csány-lt. 3646/1849.

1849. január 15-ig még az alábbi erősítések érkeztek Bihar megyéből:⁴⁶

a) Gyalogság:

Alakulat	Parancsnok	Századok száma	Létszám	Fegyver
Bihari nemzetőrség	-	11	3600	3600 lándzsa

b) Lovasság:

Bihari önkéntes nemzetőr	Kosztá Márton ⁴⁷ százados	1	150 fő, 150 ló	300 pisztoly, 150 szablya
--------------------------	--------------------------------------	---	-------------------	------------------------------

c) Tüzérség:

Alakulat	Parancsnok	Létszám	Löveg	Ló
nagyváradai lovasüteg	-	-	6 hatfontos löveg	-
nagyváradai nemzetőr lövegek	Spinak tüzemester	16	2 hatfontos ágyú	25
debreceni nemzetőr lövegek	Papp tüzemester	23	3 hatfontos ágyú	30

Bem tábornok az 1849. június 9-én, Besztercén kiadott rendeletében a Bihar megyei nemzetőrséget az alábbiak szerint helyezte el:

Marzsó Imre alezredes,⁴⁸ aki 3 zászlóalj bihari nemzetőrrel és a bihari nemzetőr lovassággal, valamint négy ágyúval az alábbi helyeket tartja: Feketető, Gyalu, Bánffyhunjad, Kolozsvár (székhely), Torda, Válaszút, Berend, Magyaregres. Feladata cirkálás, rendfenntartás és a katonai szállítmányok védelme.⁴⁹

A debreceni nemzetőrség a báró Bánffy János⁵⁰ alezredes irányítása alatt álló dési katonai parancsnokság alárendeltségébe került az alábbiak szerint:⁵¹

Alakulat	Állomány	Állomáshelyek
Debreceni gyalogos nemzetőrség	600 fő	Dés, Szamosújvár, Bethlen
Debreceni lovas nemzetőrség	120 fő	Dés, Szamosújvár, Bethlen

Bem utasítása Bánffy számára az alábbi volt: Bánffy, aki a lovas és gyalogos debreceni nemzetőrökkel és 3 ágyúval rendelkezik az alábbi helyeket tartja: Berkesz, Kisnyíres, Galgó, Dés (székhely), Szamosújvár és Bethlen. Feladata a közlekedés biztosítása Nagybánya felé és a katonai szállítmányok védelme.⁵²

⁴⁶ Az összeállítás alapja: Szíjártó Antal főhadnagy létszámkimutatása. Marosvásárhely, 1848. jan. 14. MNL OL H 2. 718/1849.

⁴⁷ Koszta Márton (1823–1857) nemzetőr százados, később honvéd főhadnagy.

⁴⁸ Marzsó Imre (1795-1863) nemzetőr, majd honvéd alezredes.

⁴⁹ MNL OL H 2. 665/1849. és 701/1849.

⁵⁰ Bánffy János (1817–1852) honvéd alezredes, majd ezredes.

⁵¹ Tóth Ágoston naplója. MNL OL H 2. 1849:701.; MTA Kt. Történelem. Ívrét 300. 2. 3.

⁵² MNL OL H 2. 665/1849. és 701/1849.

Az erdélyi hadsereg alárendeltségében volt egy 2 századból álló, 444 fős debreceni önkéntes gyalogos nemzetőr alakulat is, akiknek a fegyverzete kovás puskákból állt, parancsnokuk Csapó János őrnagy volt. A debreceni önkéntes nemzetőri lovas század 224 fős volt, 224 szablyával és ugyanannyi pár pisztollyal rendelkeztek.⁵³

Bem január 16-án tovább indult és 17-én, a gálfalva-szőkefalvi ütközetben jelentős győzelmet aratott Puchner erői felet. A következő nap megszállta Medgyest, majd magához rendelte Czetz dandárját, és Nagyszeben ellen indult. Ide 21-én érkezett, azonban Czetz alakulatai nem érkeztek még meg, a város falait pedig 18 és 24 fontos lövegek védték. Puchner túlerőben volt, ráadásul Bemnek elfogyott a lőszer, így kénytelen volt elrendelni a visszavonulást Nagycsűr felé.

Az 1849. január 21-i nagyszebeni kudarc a magyar fél számára taktikai vereség volt, ugyanakkor az elszenvedett veszteség súlyos: 5 löveg és 300–400 halott. Puchner egyelőre nem üldözte a visszavonuló magyar erőket, erősítést várt, ezek megérkezése után 24-én támadást indított Bem szelindeki állása ellen, aki azt elsősorban a tüzésére támaszkodva verte vissza. 31-én Bem Vízaknára vonult vissza, mivel ismételen Nagyszeben ellen akart vonulni. Ezzel egy időben egy dandárt Kemény Farkas alezredes parancsnoksága alatt Dévára indított, hogy egyesüljön a Bánságból várt magyar erősítéssel.

Január 31-én átlépték a határt a cári csapatok, február 4-én már Nagyszebenben és Brassóban voltak. Összlétszámuk 7000 fő volt, 14 löveggel rendelkeztek, így Puchner újabb erőket tudott bevetni Bem ellenében. A császári-királyi főhadparancsnok február 4-én indított támadást Vízaknánál, melyet Bem először visszavert, majd ellentámadást indított, amely a magyar fél vereségével és nagy veszteségével végződött. A fejvesztett menekülés közben Bem poggyása és tüzésége feltorlódott, az eredmény 15 löveg és a teljes felszerelés elvesztése lett. Az embervesztés újabb 500 fő volt, így a magyar haderő 1500 főre olvadt le.⁵⁴

Ezzel egyidőben az Észak-Erdélyben állomásozó bihari nemzetőrök azonban folyamatosan követelték a felváltásukat, január végére mintegy fél század közülük hazaszökött. A bihari nemzetőrökről Tóth Ágoston alezredes, Kolozsvár katonai parancsnoka így nyilatkozott: „*A nemzetőrökre bízni nem lehet, ők rabolnak és rendes katona előtt megfutamodnak.*”⁵⁵ Tóth a hírszerzői jelentések alapján arra számított, hogy a Bukovinába űzött Urban újabb betörése várható, ezért továbbra is szorgalmazta a debreceni nemzetőrök elvezénylését. Csány László teljhatalmú országos biztos közölte, hogy Bihar megye 2000 önkéntest ajánlott, ők fogják felváltani a debrecenieket, addig azonban az utóbbiaknak maradniuk kell, ha szükséges lépjen fel keményebb eszközökkel a parancsmegtágadókkal szemben.⁵⁶

Ugyanakkor a bihari lovasnemzetőrség a 1849. február 9-én vívott piski ütközetben keményen megállta a helyét. Dercsényi László a 15. (Mátyás) huszárezred kapitánya erről így emlékezett: „*Reggel felkeltünk, kapitányunk Horváth Miklós, főhadnagy Jósika Géza bementek reggelizni. Alig, hogy már jelentette a cirkáló csapat, hogy az ellenség tömegekben közeledik. Századunk és a bihari 1/2 század nemzetőrség keresztülmentünk a hídon és ott felállottunk az út kanyarodása irányában. A bihariak elmentek csatározni a könnyűlovasokkal, szólt a pisztoly, azonban a könnyűlovasok többen voltak és úgy látszott, túl akarják szárnyalni a mieinket. Én kiüldettem ki*

⁵³ MNL OL H 2. 718/1849.

⁵⁴ Hermann 2001. 213–215.

⁵⁵ Tóth Ágoston alezredes levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. jan. 29. Közli: Hermann – Németh – Süli 2015. 228–229.

⁵⁶ Süli 2012. 937.

*segítségül és embereinket csakhamar széjjel küldöttem, keik is pisztolyaikból lövődöztek, de mindhiába. Ezen mulatság alatt balról, egy erdő irányába és jobbról a pádi úton lappangva húzódtott egy-egy csapat cs[ászári] lovasság, de tartózkodva jöttek felénk. Én látván, hogy itt céljok a császáriaknak bennünket foglalkoztatni és bekeríteni, visszaparancsoltam a láncot, ami meg is történt. Még csapatomhoz se értem, már ágyúgolyó is repült felénk, mire az összes lovasság a hídon túlra parancsoltatott és a hídnak egy része felszedetett. A bihari nemzetőrök közül egy szürke lovas nagy bátorságot tanúsított, nem akarván visszamenni, úgyhogy szinte el is fogták a császáriak.*⁵⁷

Tóth Ágoston fentebb már jelzett félelme végül beigazolódott. 1849. február 6-án, a Bem tábornok által Bukovinába kiszorított Karl Urban alezredes Marosénynél meglepetészerű támadást indított a Borgó völgyében állomásozó magyar csapatok ellen. Rövid összecsapás után sikerült elfognia a magyar parancsnokot, Koffler Bódog őrnagyot, és számos hadifoglyot ejtett. A sikeren felbuzdulva az osztrák csapatok újabb sikeres offenzívát indítottak február 11-én, a Riczkó Károly Ignác ezredes vezette magyar csapatok 17-én Királynémetinél súlyos vereséget szenvedtek.

A Királynémetinél elszenvedett vereség mind a régióban állomásozó magyar katonaság, mind a magyar lakosság körében teljes pánikot idézett elő. A dési helyőrség parancsnokság állományába tartozó debreceni nemzetőrök felmondták az engedelmisséget. Korábban Riczkó utasította Jeney Dániel őrnagyot, dési parancsnokot, hogy alakulataival vonuljon Bethlenbe, ezt azonban a debreceni alakulat tisztjei megtagadták. Jeney a nemzetőrök élelmezését megszüntette, és sürgős intézkedést kért, kijelentve, hogy Dését nem tudja tovább tartani. Jeney február 19-én kérte Tóth Ágoston alezredestől, hogy a Désen és Szamosújváron lévő köz- és megyei pénztárakat menekítse biztos helyre. A későbbiek folyamán Jeneyt Dész kiürítéséért Csány megfedelesben részesítette.⁵⁸ Kovács Samu szemtanú a pánikszerű hangulatról így emlékezett: *...Naszód vidékén a reakció újra felbátorodott, s Király-Németibe Riczkó csapatát hátba megkerülve, éjjel reá csapott. A meglepett őrség a zavarában lóra pattant, huszárok éles kardjai fogadták a nem várt vendégeket, s az üldözés közepette maga Riczkó is jobb karja átlövésével sebet kapott, s vele együtt az egész őrség – közülök többen véresen – rohamosan Déésre menekültek. E leverő eseményre és látványra a megrémült déesiek nyakra-főre menekültek: Kolozsvár felé az ország útja el volt lépve, itt egy csapat gyalog menekülőkkel, ott egy pár gyenge lovakkal vontatott szekér volt túlterhelve ember és podgyással.*⁵⁹

Tóth február 19-én érkezett meg Szamosújvárra. Útközben keserűen tapasztalta, hogy a Kolozsvárra vezető út tele volt menekülő katonákkal. Az utóbbiakat Tóth megállította, és visszafordította őket kiindulási helyeikre. Az ellenszegülő debreceni nemzetőrök egy részét lefegyvereztette, amelyért azok tisztjei feljelentették őt Kossuthnál. Tóth fájlalta, hogy a menekülők között volt a lengyel légió egy része is, amely eddig derekasan helytállt. A Kolozsvárra menekült nemzetőr tisztiek közül legfőképpen kettőt tartott a vétkesnek: Szem⁶⁰ és Marzsó⁶¹ nevűeket, akik Tóth szerint hazugságokkal mentgették magukat. Bár Tóth visszaparancsolta őket a szolgálati helyükre, ők az engedelmisséget megtagadták, ezért kérte Csánytól a szigorú megbüntetésüket. Csány a Kolozsvárra bevonult engedetlen debreceni nemzetőröket Tóthhoz hasonlóan lefegyvereztette és hazabocsátotta. Tóth

⁵⁷ Süli 2022. 935–936.

⁵⁸ Jeney Dániel őrnagy jelentése. Dész, 1849. febr. 18. MTA Kt. Csány-lt. 711.; Jeney Dániel őrnagy levele Tóth Ágoston alezredeshez. Dész, 1849. febr. 19. MTA Kt. Csány-lt. 233.; Csány László levele Tóth Ágoston alezredeshez. Kolozsvár, 1849. febr. 19. Csány iratok 1998. II. 189.; Irmédi-Molnár 1938. 100.

⁵⁹ Kovács 1887. 149–150.; A désiei hangulatáról: Kádár 1890. 171.

⁶⁰ Talán Szem Adolf szatmári nemzetőrhadnagyról van szó. Bona 2008–2009. II. 402.

⁶¹ Talán Marzsó Lajos bihari nemzetőrfőhadnagyról van szó. Bona 2008–2009. II. 72.

a városban lévő, Riczkó megvert seregéhez tartozó katonaságot (980 fő, két löveg) újjászervezte. Ezek között azonban kevés volt a begyakorlott reguláris alakulat, a többségük vadászcsapat, vagy mozgósított nemzetőr egység volt. Ráadásul az utóbbiak állandóan elégedetlenkedtek, haza akartak térni és nem sok hajlandóságot mutattak az ellenséggel való harchoz. Tóth Csánytól az alábbi felhatalmazást kapta: „*A törzstisztek a vezérlet felett civódnak Szamosújvárbán. Ez most megszűnt, Ön a vezér, s őket engedelmesség illeti a legszorosabb felelet terhe alatt. Legyen Ön szigorú, demoralizált sereget, ha másképpen nem, golyókkal kell helyrehozni.*”⁶² A debreceni nemzetőrséget rövidesen hazavezényelték.

Összegzés

Bihar megye és a kebelében lévő törvényhatóságok (Debrecen, Nagyvárad) nemzetőrei 1848 őszétől tevékenyen vettek részt a délvidéki, partiumi és erdélyi harcokban. Elsődleges feladatuk a visszafoglalt területek biztosítása, a katonai szállítmányok kísérése és a futárszolgálat volt. A problémák ellenére a bihari nemzetőrök szolgálata nehéz volt, hiszen lakóhelyüktől távol, ellenséges területeken állomásoztak. A román felkelők ellenében többnyire eredményesen harcoltak, a reguláris alakulatokkal szemben már kevésbé. Nem szabad azonban arról megfeledkeznünk, hogy a nemzetőrség rendfenntartó erő volt, így a rendes hadviselésre mind a fegyverzetük és felszerelésük, mind a kiképzettségük miatt nem voltak alkalmasak. A bihari nemzetőrség zöme Erdély felszabadítása után (1849. március 21.) hazatért.

⁶² Csány László levele Tóth Ágoston alezredeshez. Kolozsvár, 1849. febr. 19. Csány iratok 1998. II. 189.; Kádár 1890. 172–173.

Attila Süli

The Role of the Bihar County National Guards in the Transylvanian War of Independence (1848–49)

The national guards established in Hungary, including in Bihar County, Nagyvárad, and Debrecen, were local law enforcement forces. However, the difficult situation of the country required the mobilization of the national guards and their deployment to various battlefields (Southern Hungary, Transylvania, Zaránd County). This study presents the operations of the national guards of the aforementioned authorities in Transylvania.

Források

ÖStA Österreichisches Staatsarchiv

KA Kriegsarchiv

NL Militärische Nachlässe

86 (B) Haynau von, Julius Freiherr

MNL Magyar Nemzeti Levéltár

OL Országos Levéltára

H 2	Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár. Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség. Általános iratok.
H 2. KPA	Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár. Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség. Kossuth-Polizei-Akten (külön sorozat).
H 92.	Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár. Országos Nemzetőrségi Haditanács. Közösen kezelt általános iratok.
H 106.	Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár. Hodossy Miklós kormánybiztosi iratai.
H 113.	Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár. Vay Miklós kormánybiztosi iratai.

MTA Magyar Tudományos Akadémia

Kt. Kézirattár

Csány-lt.	Csány László levéltára. Másolatok. Az aradi Csány-levéltár, pontosabban az 1849. évi országos biztosság január–június közötti iratairól készült másolatok. Ms 4925.
Tóth Ágoston naplója	Tóth Ágoston naplója. Történelem 2r. 300/2.9.

Nyomtatott források

1847/8-ik évi országgyűlési törvénycikkek.

1847/8-ik évi országgyűlési törvénycikkek. Pest, 1848.

Forráskiadványok

- Csány-iratok 1998. Csány László kormánybiztosi iratai. 1848–1849. S. a. r. Hermann Róbert. I–II. Zalaegerszeg, 1998. (Zalai Gyűjtemény 44.)
- Csernátoni 2012. Demeter Lajos – Süli Attila: Csernátoni Vajda Sámuel visszaemlékezése. Erdélyi Múzeum, 74. (2012) 2. sz. 90–113.
- Kovács 1887. Kovács Samu: Visszaemlékezések. 1830–1850. Dés, 1887.

Szakirodalom

- Bona 2000. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban. Bp., 2000.
- Bona 2008–2009. Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. Bp., 2008–2009.
- Egyed 2010. Egyed Ákos: Erdély 1848–1849. Csíkszereda, 2010.
- Hegyesi 1885. Hegyesi Márton: Bihar vármegye 1848-49-ben. Nagyváradi, 1885.
- Hermann 2001. Hermann Róbert: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Bp., 2001.
- Hermann – Németh – Süli 2015. Iratok Tóth Ágoston 1848–1849. évi működésének történetéhez. In: Tóth Ágoston honvéd ezredes, a katona és a térképész. 1812–1889. Szerk.: Hermann Róbert – Tóth László. Bp., 2015. 191–301.
- Heydte 1863. August Heydte: Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in den Jahren 1848 und 1849. Leipzig, 1863. (2. kiadás)
- Irmédi-Molnár 1938. Irmédi-Molnár László: Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezredes, a XIX. Századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. A Térképészeti Közöny 8. számú külömfüzete. Bp., 1938.
- Kádár 1890. Kádár József: Belső-Szolnok és Doboka vármegye története. 1848–49. Dés, 1890.
- Süli 2011. Süli Attila: A nemzetőrség, a honvédség és a Kossuthszabadcsapat szervezése Erdélyben 1848-ban. Sepsi-szentgyörgy, 2011.

- Süli 2012. Süli Attila: Tóth Ágoston ezredes tevékenysége Erdélyben 1848–49-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 125. (2012) 4. sz. 929–958.
- Süli 2022. Süli Attila: Dercsényi László huszárcapitány visszaemlékezése. *Hadtörténelmi Közlemények*, 135. (2022) 4. sz. 897–950.
- Urbán 1973. Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*. Bp., 1973.